

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/56/40-44>

Günay Abdullayeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
<https://orcid.org/0009-0009-3138-0687>
gunaywamsaddinkizi@gmail.com

Könül Tağıyeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
<https://orcid.org/0000-0001-7909-246X>
tagiyeva.konul87@gmail.com

Şahnaz Ələkbərova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
<https://orcid.org/0000-0003-3589-7367>
shahnazmammadova1983@gmail.com

Nuranə Musayeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
<https://orcid.org/0009-0004-1935-2281>
nuranemusayeva35@gmail.com

Mehriban Qasımova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
<https://orcid.org/0009-0001-1188-189X>
mehribanqasimova74@icloud.com

Bədii tərcümədə ekvivalentliyin sərhədləri

Xülasə

Bu məqalə bədii tərcümədə ekvivalentlik məsələsinin və milli-mədəni leksik vahidlərin hədəf dilə ötürülmə mexanizmlərinin araşdırılmasına həsr edilmişdir. Qloballaşma dövründə tərcümə müxtəlif dil və mədəniyyətləri bir-birinə yaxınlaşdırən əsas vasitələrdən biri olsa da, bədii mətnlərin tərcüməsində məna bütövlüyünün, üslubi xüsusiyyətlərin və emosional təsirin tam şəkildə qorunması hər zaman mümkün olmur. Xüsusilə milli koloritə malik ifadələr, frazeoloji vahidlər və mədəni kontekstlə sıx bağlı olan söz və birləşmələr tərcümə prosesində ciddi problemlər yaradır.

Tədqiqatın əsas məqsədi “Koroğlu” eposundan seçilmiş nümunələrin Azərbaycan və ingilis dillərində mövcud tərcümələrini müqayisəli şəkildə təhlil edərək semantik, üslubi və mədəni adekvatlığın hansı səviyyədə təmin edildiyini müəyyənləşdirməkdir. Araşdırma göstərir ki, tərcümə zamanı formal-morfoloji uyğunluqdan daha çox konseptual və funksional ekvivalentlik əsas götürülür və bir sıra hallarda ekvivalentlik yalnız nisbi xarakter daşıyır.

Məqalədə A. Xodzkonun tətbiq etdiyi tərcümə strategiyaları, emosional-ekspressiv vasitələrin ötürülmə yolları və mədəni-dini reallıqların dilə təsiri xüsusi diqqətlə təhlil edilmişdir. Aparılan araşdırmanın nəticələri sübut edir ki, bədii tərcümədə adekvatlıq təkcə leksik uyğunluqla məhdudlaşmır, əksinə semantik, üslubi və mədəni amillərin kompleks şəkildə nəzərə alınmasını tələb edir.

Açar sözlər: bədii tərcümə, ekvivalentlik, tərcümə adekvatlığı, milli-mədəni leksika, frazeoloji vahidlər, “Koroğlu” eposu, müqayisəli təhlil

Gunay Abdullayeva

Azerbaijan State Agrarian University
<https://orcid.org/0009-0009-3138-0687>
gunaywamsaddinkizi@gmail.com

Konul Tagiyeva

Azerbaijan State Agrarian University
<https://orcid.org/0000-0001-7909-246X>
tagiyeva.konul87@gmail.com

Shahnaz Alakbarova

Azerbaijan State Agrarian University
<https://orcid.org/0000-0003-3589-7367>
shahnazmammadova1983@gmail.com

Nurana Musayeva

Azerbaijan State Agrarian University
<https://orcid.org/0009-0004-1935-2281>
nuranemusayeva35@gmail.com

Mehriban Gasimova

Azerbaijan State Agrarian University
<https://orcid.org/0009-0001-1188-189X>
mehribanqasimova74@icloud.com

The Limits of Equivalence in Literary Translation

Abstract

This article is devoted to the study of the problem of equivalence in literary translation and the mechanisms of transferring national and culture-specific lexical units into the target language. Although translation in the era of globalization serves as one of the main means of bringing different languages and cultures closer together, the complete preservation of semantic integrity, stylistic features, and emotional impact in the translation of literary texts is not always achievable. Expressions bearing strong national coloring, phraseological units, and lexical items closely tied to cultural context pose particular challenges in the translation process.

The main aim of the study is to conduct a comparative analysis of selected excerpts from the Koroglu epic and their translations into Azerbaijani and English in order to determine the extent to which semantic, stylistic, and cultural adequacy is ensured. The research demonstrates that in the translation process, conceptual and functional equivalence is prioritized over formal and morphological correspondence, and in a number of cases equivalence can only be achieved in a relative sense.

Special attention is given to A. Chodzko's translation strategies, the ways of rendering emotionally expressive elements, and the influence of cultural and religious realities on language. The findings of the study indicate that adequacy in literary translation is not limited to lexical correspondence alone, but requires a comprehensive consideration of semantic, stylistic, and cultural factors.

Keywords: *literary translation, equivalence, translation adequacy, national and cultural lexis, phraseological units, Koroglu epic, comparative analysis*

Giriş

Tərcümə həm düşünülmüş, həm də instinktiv zehni proseslərdən ibarətdir. Çoxumuz intuitiv bilirik ki, tərcümə nədir, amma onu tam dəqiq təriflə ifadə etmək çətinidir. Məqsəd mətni mümkün qədər düzgün ötürməkdir, amma mənanı tam şəkildə eyni vermək adətən mümkün olmur, yalnız təxminən yaxınlaşmaq olar (Latyshev, 2005).

Bədi tərcümədə sözləri tərcümə edərkən əsas çətinlik ondan ibarətdir ki, təcrübəsiz tərcüməçilər tez-tez sözün necə işlədiyini nəzərə almırlar və tanış qrafik formasına aldanaraq sözü hərfi şəkildə tərcümə edirlər. Bunun nəticəsində, xüsusilə sözlərin birləşmə imkanları baxımından, tərcümə olunan dilin normaları pozula bilər. Çünki bir dildə oxşar görünən sözlər başqa dildə ya mənacə, ya istifadə baxımından uyğun gəlmir, bəzən isə ümumiyyətlə uyğunluq göstərmir (Arnold, 1986). Bədi tərcümədə sözləri hər zaman sözbəsöz tərcümə etmək mümkün deyil. Bu yalnız o halda məqbul sayılır ki, tərcüməçi konkret situasiyada hərfi tərcümənin orijinal sözün yeganə doğru qarşılığı olduğunu müəyyən etsin. Məsələn: ölüm yorğan-döşəyi-on one's deathbed; ürəyi qorxuya düşmək / ürəyi titrəmək - one's heart trembles with fear (Newmark, 1988; Retsker, 2010).

Məqalənin məqsədi ondan ibarətdir ki, tərcümə zamanı Azərbaycan dilinə xas sözlər var ki, onları birbaşa başqa dillərə çevirmək mümkün deyil. Buna görə belə sözlər hədəf dilə olduğu kimi verilməli və izah olunmalıdır.

Tədqiqat

Tədqiqatda ‘Koroğlu’ eposundan seçilmiş parçalar və onların ingilis dilinə tərcüməsi təhlil olunur. Bu parçada Koroğlu güclü və qüvvətli biri kimi göstərilir. Təəssüf ki, həmin parçanın Azərbaycan dilində tam eyni qarşılığı yoxdur. Ekvivalentlik həmişə nisbidir və yalnız müəyyən dərəcədə təmin edilə bilər, çünki buna dil və mədəniyyət amilləri təsir göstərir. Mətn mədəni kontekstdə yerləşir və tərcüməçi əvvəlcə mətni yaxşı başa düşmək üçün onun təhlilini və söz birləşmələrinin təhlilini aparır, ayrı-ayrı söz və ifadələrin mənasını dərk edir və bütövlükdə mətnin mənasını şərh edir. Xodzko *snatch* və *fling* fellərindən istifadə edərək Koroğlunu nəhəng və güclü bir varlıq kimi təsvir edir (Chodzko, 1842).

* Arvad dedi: Ay bala, baxıram sənə, vallah, ürəyimə qorxu salırsan.

– Arvadın gözləri böyük qorxu və heyrətlə doldu. Sonra Koroğlunun üzünə baxdı və pıçıldadı: Ay bala, ürəyim bir anlıq dayanır sanki. Birdən sən həqiqətən o Koroğlu olarsan ha...

*The woman said: Oh, my boy, looking at you honestly makes my heart skip a beat.

– Her eyes were full of fear and amazement. Then she looked at Koroglu and whispered: Oh my boy, my heart almost stopped. What if you really are the Koroglu...

Hər iki parçada kontekst və semantik uyğunluq mövcuddur. Xüsusilə bizim dialoq versiyamızda qadının qorxu və heyrəti, Koroğlunun yumoru və özünəinamı eyni mənanı daşıyır. Aşağıdakı nümunəyə baxaq: “Baxıram sənə, vallah, ürəyimə qorxu salırsan. Deməyə də utanıram.” “Oh, my boy, looking at you honestly makes my heart skip a beat. I’m even ashamed to say it.” Bu nümunə göstərir ki, iki dildə də qadının emosional reaksiyası, qorxu və heyrət ifadəsi qorunub, baxmayaraq ki, sözlərin quruluşu və ifadə vasitələri fərqlidir (Arnold, 2012).

*Koroğlu gördü ki, arvad bundan yaman qorxub, dedi: Qorxma, qoca.

– Necə qorxmayım, qoca? Burada sənin haqqında dolaşan şayiələr o qədər qorxuludur ki, uşaq ağlayanda ana onu sakitləşdirmək üçün deyir: “Sus, yoxsa canavar gəlib səni yeyər.” Uşaq yenə ağlayır. “Bəbir gəlib” – yenə ağlayır. Amma “Koroğlu gəlib səni Çamlıbelə aparacaq” deyilən kimi uşaq dərhal ağlamağı kəsir, qorxudan üzünü yastığa gizlədib yuxuya gedir.

*Koroglu noticed that the old woman was terribly frightened and said: Don’t be afraid, old one.

– How can I not be afraid? The rumors circulating about you are so terrifying that when a child cries, the mother tries to calm him down by saying, “Be quiet, or the wolf will come and eat you.” The child continues to cry. “The leopard is here” – still crying. But as soon as she says, “Koroglu has come to take you to Chamlybel,” the child stops immediately, hides his face in the pillow, and falls asleep in fear.

Xodzko “proclaim as loud as thy lung can bawl” ifadəsini mətnin emosional gücünü artırmaq məqsədilə işlədir. Bu tip ifadələrin Azərbaycan dilinə ötürülməsi isə sadə qarşılıq tapmaqla məhdudlaşmır və müəyyən çətinliklər yaradır. Məsələn təkcə məna deyil, həm də orijinalın daşdığı üslubi gərginliyin və ifadə intensivliyinin qorunmasıdır (Munday, 2001). Tərcümə prosesində məhz bu məqamda üslubi problemlər ortaya çıxır, çünki mətnin emosional təsiri müxtəlif dil vasitələrinin – söz seçiminin, ifadə üsullarının və cümlə quruluşunun birgə istifadəsini tələb edir. Bu baxımdan qeyd olunan ifadə Azərbaycan dilində “bütün gücü ilə qışqırmaq” və ya “uca səslə hayqırmaq” kimi verilə bilər. (Chodzko, 1842).

Azərbaycan variantında işlənən “dua yazmaq” ifadəsi A. Xodzkonun təqdim etdiyi variantda məzmun və semantika baxımından fərqli şəkildə əks olunur (Chodzko, 1842). İngilis mətnində Koroğlunun anası ölüm astanasında olan şəxs kimi təqdim edilir. İslam dini ənənəsinə görə isə belə hallarda xəstənin qulağına Quran ayələrinin oxunması əsas dini praktikadır. Azərbaycan dilində işlənən “ölüm yorğan-döşəyi” ifadəsi Xodzkonun variantında “on her deathbed” formasında verilir. Hər iki ifadə birbaşa deyil, metaforik məna daşıyır və mədəni-dini kontekstin dilə təsirini aydın şəkildə göstərir (Booth, & Forster, 1958).

*Fəqqi – Türkiyədə Quran ayələri oxuyaraq pul qazanan şəxs.

Əfəndim, mənə bir qoca nənəm var. Bir neçə aydır ki, ölüm yorğan-döşəyindədir. Nə edirik, sağalmır. İndi mənə səni məsləhət görüblər. Deyirlər ki, sən çox yaxşı dua yazırsan. Gəl mənə nənəmə bir dua yaz! “My mother is on her death bed, I beg of you to read over the sick woman one chapter of the Koran”. Fəqqi: “Əvvəlcə zəhmətimin haqqını ver,” – dedi. Koroğlu ona bir ducat verdi. O cəld ayağa qalxdı, qələm-davatını götürüb, bir əlində imanı, bir əlində tumanı Koroğlunun yanına düşdü. Gələ-gələ gəlib çatdılar arvadın həyətinə. Əfəndi baxdı ki, həyətdə doğrudan da bir qoca arvad var, amma yaman əldə-ayaqdadır, yemək-içmək hazırlayır (Catford, 1965).

*Faggi – a person in Turkey who earns money by reciting verses from the Quran.

Efendi, I have an old grandmother. She has been on her deathbed for several months. We try everything, but she is not getting better. Now I was advised to come to you. They say you write very good prayers. Come, write a prayer for my grandmother (Newmark, 1982)!

“My mother is on her death bed, I beg of you to read over the sick woman one chapter of the Koran.”

Faggi “First, pay me for my effort,” he said. Koroğlu gave him a ducat. He quickly stood up, took his pen and ink, with faith in one hand and his cap in the other, and went to Koroğlu. Together they came to the wife’s courtyard. Efendi saw that indeed there was an old woman in the yard, but she was very active, preparing food and drink (Charleston, 1960).

Şübhəsiz ki, “Əfəndi cəld ayağa qalxdı, qələm-davatını götürüb bir əlində imanı, bir əlində tumanı” ifadəsinin ingilis və rus dillərinə çevrilməsi olduqca çətindir. Bu ifadə milli kolorit daşıyır və Azərbaycan dilinə xas üslubi formadır. Onun tam ekvivalenti yoxdur. Belə ifadələr tərcümənin adekvat olmasına əngəl yaradan obyektiv amillərdən hesab olunur (Chernov, 1987).

*Koroğlu lap əfəndinin yanına gəlib dedi: Əfəndi, əgər canına heyfin gəlersə, çıxart kağız-qələmini, Xotkarın dilindən qızı Nigar xanıma məktub yaz.

–Koroğlu cavab verdi: Möcüzədir! Mən evdən çıxanda o, ölüm ayağında idi, indi isə dirçəlmiş kimi görünür. Deməli, mən gedə bilərəm?

– Sus, fəqqi! Bir parça kağız götür və mənə dediklərimi yaz, – dedi.

Fəqqi belindən mürəkkəb qabını çıxardı, bir vərəq götürdü və hazır vəziyyətə gəldi. –Koroğlu dedi: Sultan Muradın adından qızı şahzadə Nigarəyə bir məktub yazmalısan.

*Koroğlu came right up to Efendi and said:

– Efendi, if you value your life, take out the paper and pen and write a letter to Miss Nigar from Xotkar’s tongue.

– Koroğlu replied: It’s a miracle! When I left the house, she was on her deathbed, and now she seems to have revived. So, can I go?

– Be quiet, Faggi! Take a piece of paper and write what I say, – he said.

–Faggi took the inkpot from his belt, grabbed a sheet of paper, and got ready. Koroğlu said: You must write a letter to Princess Nigar in the name of Sultan Murad.

A. Xodzko bu parçanı daha geniş şəkildə ifadə edir. “On the point of death”, “a leaf of paper” kimi söz birləşmələrini tərcümə edərkən çox diqqətli olmaq lazımdır. *Leaf* sözünün denotativ mənası “yarpaq”dır, lakin *a leaf of paper* Azərbaycan dilində “bir kağız”, yəni “bir vərəq” kimi tərcümə olunmalıdır (Crystal, 2003).

–Dua yazan əyri-əyri Koroğlunun üzünə baxıb dedi:Mən hara, Xotkar hara? Sən nə danışırsan?

–Koroğlu əlini atıb onun biləyindən yapışdı və dedi: Əfəndi, mənə nahaq qana salma!

Koroğlu onun boğazından yapışıb elə sıxdı ki, fəqqinin gözləri hədəqəsindən çıxmaq dərəcəsinə gəldi, qaralmış dili ağzından sallandı, o, güclə kəkələyə bildi.

*The prayer writer glanced askance at Koroğlu and said:

– Me? Xotkar? What are you talking about?

Koroğlu grabbed him by the wrist and said:

Koroğlu seized him by the throat and squeezed so hard that Faggi’s eyes nearly popped out of their sockets, his darkened tongue hung from his mouth, and he could barely stammer.

Əyri-əyri baxmaq (*scowl*), qana salmaq, gözləri hədəqəsindən çıxmaq kimi ifadələr ingilis dilində olduğu kimi verilməmişdir.

A. Xodzko fikri və mənanı gücləndirmək üçün ingilis dilində aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edir:

Koroğlu began to say:

– Write to Nigar from Xotkar’s tongue: “The man who gives you this letter is my sergeant. The respect shown to me in my palace must also be shown to him (Retsker, 1950).

Nəticə

Mətnin bəzi hissələri bir-birinə tam uyğun olmasa da, ümumi tərcümə uyğun şəkildə həyata keçirilib. Ekvivalentliyin sərhədləri obyektiv zərurətdən deyil, daha çox tərcüməçinin subyektiv yanaşmasından asılıdır.

“Ekvivalentlik” və “tərcümə adekvatlığı” terminləri tərcüməşünaslıqda uzun müddətdir istifadə olunur, lakin onların arasındakı sərhəd həmişə dəqiq müəyyənləşdirilmir. Çox vaxt tərcümə ekvivalentliyi anlayışı tərcümənin adekvatlığı ilə sinonim kimi izah edilir.

Ədəbiyyat

1. Arnold, I. V. (1986). *The English word*.
2. Arnold, I. V. (2012). *Modern English lexicology*. Nauka.
3. Booth, A. D., & Forster, L. (1958). *Aspects of translation*. Secker and Warburg.
4. Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
5. Charleston, B. M. (1960). *Studies in the emotional and affective means of expression in modern English*. Francke Verlag.
6. Chernov, G. V. (1987). *Theory and practice of simultaneous interpreting*.
7. Chodzko, A. (1842). *Specimens of the popular poetry of Persia, as found in the adventures and improvisations of Kurroglou*. London.
8. Crystal, D. (2003). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Blackwell Publishing.
9. Latyshev, L. K. (2005). *Technology of translation* (in Russian). Akademiya.
10. Munday, J. (2001). *Introducing translation studies: Theories and applications*. Routledge.
11. Newmark, P. (1982). *Approaches to translation*. Pergamon Press.
12. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall International.
13. Retsker, Y. I. (1950). *Regular conformity in translation into the native language* (in Russian).
14. Retsker, Y. I. (2010). *Theory of translation and translation practice* (in Russian).

Daxil oldu: 26.09.2025

Qəbul edildi: 16.12.2025